

Марина Баршполець (Лобода),

к.і.н., н.с., Інститут історії України НАН України,
(Київ) Україна, marina.loboda@gmail.com

Мирослава Смольницька,

к.і.н., с.н.с., Інститут історії України НАН України,
(Київ) Україна, smol78@ukr.net

**ПОВЕРНЕННЯ ДО МИРНОЇ БУДЕННОСТІ:
ПАМ'ЯТЬ ПРО РЕАЛІЇ СІЛЬСЬКОГО ЖИТТЯ 1943–1945 рр.
(На прикладі сіл Гологурів та Рудяків
Київської області)**

На основі архівних документів та свідчень очевидців відтворено перебіг післякупаційних подій 1943–1945 рр. у селах Київської області – Гологурів та Рудяків. Зріз сюжетів, представлених у статті, формує уявлення про повсякденне життя жителів досліджуваних населених пунктів та про зміни, що відбувалися в структурі сільського соціуму в період війни. У 1943–1945 рр. основні напрями діяльності населення визволених територій були спрямовані на відбудову зруйнованих під час воєнного лихоліття будівель (індивідуальних та колгоспних) та відновлення довоєнних форм організації праці та господарювання.

Автори привертають увагу до того, що під час дослідження окремої групи суспільства (у нашому випадку сільських жителів) варто використувувати якомога ширше коло джерел та враховувати можливості відтворення історичного тла за допомогою сюжетів і подій, що відбувалися в сусідніх громадах. З огляду на відсутність чи втрату документів, важлива інформація в межах одного населеного пункту може бути не виявлена, чи упущена, в той час, коли вона потребує обов'язкового згадування і аналізу, адже, за своїм змістом є типовою та визначальною для розуміння минулого.

Ключові слова: 1943–1945, Гологурів, Рудяків, повсякдення, сільський соціум.

Проблема дослідження малої Батьківщини досить актуальна в історіографічному просторі. Свідченням цього є численні праці, що присвячені вивченню історії дрібних і великих населених пунктів України. Більшість з них виконані краєзнавцями, які проробили велетенську роботу із введення в інформаційний простір маловідомих сторінок минулого свого краю. Для громадськості доробок дослідників-любителів є цінним, оскільки відіграє важливу роль у популяризації знань про місце свого проживання. Для науковців – означені публікації викликають інтерес з позиції часткового

нагромадження авторами джерельного матеріалу, в т. ч. шляхом введення в інформаційний обіг спогадів очевидців. Зважаючи на те, що при їх підготовці краєзнавці не завжди використовують змогу/ можливості/ бажання отримати консультації фахівців, нерідкими є випадки, коли подані відомості хибують неточностями. Результативною тактикою щодо виправлення даної ситуації могла б стати практика публікації зразків досліджень історії окремих населених пунктів, у ході підготовки яких здійснено апробацію кола документів, здебільшого залишених поза увагою краєзнавців-любителів.

Пропонована робота складається з комплексу джерел, виявлених під час дослідження історії с. Гологурів. В історико-культурній спадщині цього населеного пункту відклалися відомості і про Гологурів, і про Рудяків (село затоплене Канівським водосховищем у 1970-х роках, частина його території була приєднана до Гологурівської сільської ради, тоді ж колишніми рудяківцями поповнився склад Гологурівської громади). Характерно, що навколо кожної з цих місцевостей відклався окремий комплекс документальних матеріалів, які за своїм характером істотно відрізняються один від одного. Інформація щодо повсякдення гологурівців у воєнний і повоєнний час є зразком радянської історичної пам'яті про Другу світову війну¹. За своїм змістовим наповненням вона охоплює ті сюжети, які були актуальними для написання рукописної історії села в 1970-х роках та для формування експозиції шкільного Музею бойової слави в другій половині 1980-х років. Загалом тематика сільського повсякдення залишилась не розкритою. Наразі виявлено, що в архівах, як районному (Архівний відділ Бориспільської райдержадміністрації), так і місцевих (Архів Музею бойової слави Гологурівської ЗОШ I–III ст., архіви Гологурівської та Вороньківської сільських рад), не збереглися відомості, що допомогли б пролити світло на значне коло подій 1943–1945 рр., які були складовими щоденного буття сільської громади. І хоча в останнє десятиліття були зроблені важливі кроки із заповнення невідомих лакун, зокрема, шляхом збору усних свідчень серед гологурівських старожилів², їх, як можемо спостерігати на прикладі вивчення джерел з історії с. Рудяків, недостатньо. Документи з села Рудяків, а саме – протоколи зібрань членів колгоспу, від 1943–1945 рр., відтворюють чималий

¹ *Баршполец (Лобода) М., Смольницька М.* Друга світова війна як подія і пам'ять в житті окремого населеного пункту: на прикладі історії села Гологурів // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2017. – Вип. 19. – С. 209–226.

² «Таке воно все жалке». Районна експедиція учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна». Напрямок «З попелу забуття» // Скарби Писарської гори: [краєзнавчий альманах] / гол. ред. і упоряд. В. Литвин. – Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. – Вип. 1. – С. 326–337; 20 аудіоспогадів жителів села Гологурів Бориспільського р-ну Київської обл. // Особистий архів Баршполец (Лободи) М.К.

комплекс проблем, що замовчувались в радянській час. З огляду на те, що відновлення радянської влади після німецької окупації (тим більше в межах однієї області) відбувалося схожими методами, вважаємо за необхідне, під час популяризації знань про минуле тієї чи іншої місцевості, враховувати в т.ч. локальний досвід сусідів.

Переломним періодом війни для жителів Бориспільщини стали вересневі дні 1943 р. Зокрема, датою звільнення с. Гологурів від німецької окупації вважають 21 вересня 1943 р. Перед наступом військ Червоної армії, ворог застосовував тактику «спаленої землі». Як результат – в кількох селах району, в т.ч. і Гологурові, запалали заграви. В інших населених пунктах, як наприклад у с. Рудяків, завдяки діяльності партизан та місцевих жителів, згаданих вище наслідків вдалося уникнути. Щоправда, без руйнувань також не обійшлося. Оскільки, в с. Рудяків базувалися радянські військові частини, що готувалися до наступу і переправи через р. Дніпро, рудяківцям довелося деякий час провести в умовах періодичних ворожих артобстрілів, які призводили до смертельних випадків та завдання шкоди господарствам.

Отже, після вигнання німецької армії, *повернення до мирної буденності* здійснювалося у важких умовах. З архівної довідки дізнаємося, що в с. Гологурів (загальна площа населеного пункту 155 га), до війни нараховувалося 163 двори, знищено – 38, залишилось – 125³. Зі спогадів: «...*підпалили хати на 2-й, 3-й, 4-й вулиці, колгоспні будівлі*»⁴.

Практика підпалів реалізовувалася наступним чином. Німецькі солдати, ввійшовши в с. Гологурів зі сторони с. Рогозів, розпочали, одночасно по кількох вулицях, один за одним підпалювати житлові та господарські будівлі в селянських дворах на очах у місцевих жителів. Приміщення, вкриті солом'яною стріхою, займалися швидко. За присутності німців, люди (а це були здебільшого жінки з дітьми) не наважувалися відразу гасити полум'я та протистояти злочинним діям ворога. Будь-які висловлення невдоволення чи протестів місцевими несло загрозу втрати життя.

«Ми почеплялись коло матері, кричимо, поперелякувались. Ну, палає сарай, представляєте? І хата вже починає горіти. [...] А мати, отако з переляку, да каже: «Трясця твоїй матері, нашо ж ти палиш?» Уже з такого, значить, зляку, все. А він [німецький солдат. – Авт.] тоді пістолета матері на груди. А цей, шо йшов з дороги [інший солдат. – Авт.], шо сарай запалив, да йде з двору... Тоді загиготав, і за руку [бере. – Авт.], опусти

³ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, спр. Наслідки німецької окупації. Бориспільський р-н., арк. 1.

⁴ Архів Музею Бойової Слави Гологурівської ЗОШ І–ІІІ ст. – Оп. 1, спр. 28; Аудіоспогади жителів села Гологурів Бориспільського р-ну Київської обл. // Особистий архів Баришполець М.К.

значить. Видно показав, що дітей купа. Да опустив, отак, руку. Шо він, не цей [не вистрелив – Авт.]. І вони пошли далі. І палить.»⁵

Селяни виявилися безпорадними під час знищення їхнього майна. Розраховувати на допомогу при гасінні пожежі теж не доводилося, адже кожен намагався врятувати свій двір. Криниць в селі було недостатньо і навіть вони – вичерпані. Як основний метод, у боротьбі з полум'ям, використовували землю. Втім, згаяний час можна пояснити також, необхідністю розставляти пріоритети. Безпека дітей перебувала на першому місці.

«Дак там було жито. Мати за нас, [...] одіяло вхватила, да кожа була якась там. Дак мати за нас, да тоді, у теє жито. Да каже: «Тут поклала, попадали й лежить. А вони як кинуть ракети, не ворухіться, [...], дітоньки не ворухіться». Кине ракету, да дивиться затихло. Дивись там вистрелить, там вистрелить. Ну давай, мати, тоді, нас оставлять, давай лізти через дорогу, довідатись до хати. [...] вікна повигорали, двері повигорали, там у хатах, отако, скрізь дірки. Ну, мати, давай землею загрібать да загрібать, притушувати, хотьби хоть шось небудь осталося. От... Так лежали ми до ранку.»⁶

Подібна тактика дозволяла врятувати життя, тому що наперед не було відомо, хто з німців прийме для себе рішення не вбивати цивільних (зокрема жінок, при наявності малолітніх дітей), а хто – не матиме жодних моральних застережень.

«Біжимо туди. До цього, провалля [Семешкове провалля. – Авт.] добігли, до цих, до ямок. А ось самолёт летить, низько, і це ж, німецький. І як за... Мати тільки пнула нас, бах, туди у яму, і сама нас накрила. А він, як дав з автомата. Із цього – самолёта. Дак тіки так, отак, тіки по дорозі, отак дивимось, дак тіки на стежці, отако пісок [піднявся. – Авт.] – пулі. Мати каже: «Не ворухіться дітоньки, не ворухіться». Він пролетів, розвернувся, і назад, і оп'ять прострочив же ж. А мати каже: «Може він подумав, що він побив нас.»⁷*

Наступні кілька днів після підпалу села люди переховувалися за його межами (в лісі біля р. Карань), і лише час від часу довідувалися додому, щоб взяти щось поїсти та з'ясувати ситуацію. На момент офіційного звільнення Головурова від німецької окупації близько 25 відсотків індивідуальних забудов перетворилися на згарища, така ж доля спіткала колгоспні та громадські будівлі. Трагедія змушувала шукати різні можливості організації щоденного побуту. Враховуючи, що до настання холодів залишалось кілька

⁵ Спогади Залізняк (Кислої) Марії Дем'янівни (місце народження с. Головурів) – Аудіозапис, 29.03.2017 с. Головурів // Особистий архів Баришполец (Лободи) М.К.

⁶ Спогади Залізняк (Кислої) Марії Дем'янівни...

* Ліс на околиці с. Головурів.

⁷ Спогади Залізняк (Кислої) Марії Дем'янівни...

тижнів, зважаючи на масштаби руйнувань та на відсутність достатньої чисельності робітників, мрії про миттєву відбудову і налагодження звичного життя для більшості погорільців, в найближчий час, були нездійсненними. Стратегія формування подальшого повсякдення родинами, що зазнали найбільших збитків, залежала від кількох умов: стану спалення господарств та наявності/відсутності в селі родичів чи близького кола знайомих/друзів. Як результат, розмаїття селянського співжиття у осінньо-зимовий період 1943–1944 рр. було представлено наступними практиками:

будівництво землянок – *«Копали ото в землі, такі східчики туди, да там деревцем, таким яким, закадували стіни тії. Так, ото там жили [...], поки постройтєся.»*;

мінімальне впорядкування вцілілих приміщень – *«А в нас, ото, стіни повигорали там по углам – да поналатували. А так, же ж, стіни устоялись, і вікна, до давай, же ж, обрубувать да вставлять другі. Верх на верх, давай, же ж, накидать. Уже ж, тоже, такого ж не було, такого хорошого матеріалу. А вже ж яке було, таке, накидали.»*;

розміщення по сусідах чи родичах – *«Хати погоріли, дак, було, в нас аж дві сім'ї спали. Це наша сім'я, а тоді ше сусідка. Згоріла дак вобше, нічого не було, вобше не було де спать. До в нас спали.»*⁸

Для головурівців осінь–зима 1943–1944 рр. була ускладнена ще й збитками, спричиненими майну: *«В колгоспі майже не залишилось ні зерна, ні худоби, ні техніки.»*⁹ Загальна сума збитків по колгоспу ім. Сталіна складала 9 948 406 крб (Акт з обрахунку збитків № 15, від 30 лютого 1944 р.)¹⁰.

Втім, розорення колективного господарства було проблемою не тільки тих населених пунктів, що постраждали від пожежі. У с. Рудяків – зіткнулися з розкраданням майна з колгоспного двору, втратою поголів'я худоби, насінневого фонду тощо. Однією з основних перешкод, що гальмувала процес швидкого відродження сільськогосподарської галузі, була відсутність достатньої чисельності трудового ресурсу, техніки, незадовільні умови праці та життя в позаробочий час.

Складні умови спричинялися до пошуку селянами різних практик виживання, ведення господарства і загалом пристосування до реальної дійсності.

*«Скиталися. Одне одному сочувствовало. Даже в нас і Марина жила. Згоріла, до тоже жила із, цими, двома дівчатами. І жила, оця, вибралася [...] Трудно люди жили, дуже трудно. В бедності, ну і такі були поділіми, одне одному сочувствовали. Одне одному, якщо щось скажуть помочь, кидает все, иде поможет. Ну отакі були якісь люди – компанічкісі.»*¹¹

⁸ Спогади Залізняк (Кислої) Марії Дем'янівни...

⁹ Архів музею Бойової Слави Головурівської ЗОШ І-ІІІ ст. – Оп. 1, спр. 2, арк. 8.

¹⁰ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, спр. Наслідки німецької окупації. Бориспільський р-н, арк. 59.

Із вигнанням німців, і в містах і в селах, дедалі активніше набирав обертів *курс на відновлення радянської влади*. Так, селяни, в першу чергу, опинялися перед необхідністю налагодити роботу сільської ради, об'єднати свої громади навколо колгоспів, поррахувати збитки, виробити шляхи подолання розрухи та зосередитись над виконанням державних завдань з розвитку сільського господарства.

У рукописній історії с. Гологурів, та в спогадах місцевих жителів, зафіксованих у радянській час, міститься узагальнена інформація про умови праці селян та їх діяльність з відродження колгоспу наприкінці 1943–1945 рр.:

«Великі труднощі доводилося переборювати колгоспникам. В Гологурівському колгоспі залишилось 12 волів, 15 корів, 8 свиноматок. Вся сільськогосподарська техніка була знищена фашистами, треба було піднімати господарство з руїн... Основні сільськогосподарські роботи лягли на плечі жінок, підлітків і стариків.»¹²;

«Орали коровами, сіяли вручну [...] навесні 1944 року[,] завдяки трудовому героїзму працівників села[,] посівна площа була засіяна повністю»¹³.

«Працювати в ті роки доводилося важкувато. Не вистачало тягової сили, сільськогосподарського інвентаря, машин. На багатьох ділянках роботи доводилося працювати в ручну. В напружені дні працювали в день і ніч. Пригадується вночі скиртували снопи, молотилкою молотили. Інколи доводилося скиртувати звичайними селянськими ряднами, бо не вистачало для всіх підвод. Про комбайни тоді ще не було мови. А якщо він і був (пізніше), то один на два села: Гологурів і Кийлів. Технічно він не мав можливості своєчасно справитися з роботою. А державі потрібен був хліб, м'ясо, молоко, городина.»¹⁴;

В радянському сприйнятті дійсності спогади про труднощі, з якими доводилося щоденно стикатися під час відбудови, презентувалися як бажання допомогти; був наскрізним посыл на звершення подвигу, на місцевому рівні, заради перемоги:

«Без втоми будемо працювати цілу добу, щоб забезпечити фронт і державу хлібом. Станом на 28 серпня 1944 року колгосп повністю розрахувався з державою і вивіз 1067 центнерів хліба при плані 945 центнерів. Сумлінно працювали хлібороби. Хоча не вистачало тягової сили, вони зібрали вирощений урожай. День і ніч возили державі зерно колгоспники Іван Василюк, Марія Яцик, Ольга Подолінна, Ольга Опилат. Кожен день у полі працювали 16 пар корів. За вивезення зерна коровами колгоспники одержували за кожен центнер-кілометр 0,30 трудовнів і 135 грамів зерна.»¹⁵;

¹¹ Спогади Залізняка (Кислої) Марії Дем'янівни...

¹² Архів музею Бойової Слави Гологурівської ЗОШ I-III ст. – Оп. 1, спр. 2, арк. 8.

¹³ Архів музею Бойової Слави Гологурівської ЗОШ I-III ст. – Оп. 1, спр. 2, арк. 8.

¹⁴ Архів музею Бойової Слави Гологурівської ЗОШ I-III ст. – Оп. 1, спр. 5, документ 14.

«У гологурівському колгоспі ім. Сталіна вивозили жінки та дівчата гній санками вручну та коровами. Саме так організували цю роботу бригадири Ольга Кисла, Настя Форостянко, Катерина Логвинець.»¹⁶

З огляду на менші розміри руйнувань в с. Рудяків, на перший погляд може здатися, що процес повернення до мирної буденності у рудяківців був легшим і простішим ніж у гологурівців. Проте, не слід робити передчасні висновки. Організовувати діяльність місцевого колгоспу доводилося практично в тотожних умовах (нестачі матеріальних та трудових ресурсів).

«Жінки й копали, і все. І ото таке, саме такі хлопці були, оце 29-го году, [...] щитай 12 год. А вони ж кончили школу і ото такі хлопці, і орали кіньми, і копали, і на їх уся робота тоже була. Як остався з матір'ю, до вже не до науки. Технікумів же не було ніде нічого. Тільки йти в колгосп, да робить. Робили тоді, хлопчак, таке всяке робили. Ото такі хлопчак по 13 год і уже на луг ходили з косою. [...] Ія косила, по 30 сотих викошували косами. [...] Косили і в'язали, і коло молотарок молотили. Всю роботу робили жінки. Жінки, да такі хлопчак.»¹⁷*

Цілісне розуміння трудового подвигу селян у воєнні роки можливе за врахування комплексу інформації: про умови праці, зміст і характер виконуваних робіт у колгоспі; про коло дійових осіб, що брали участь у відновленні його довоєнних потужностей; про умови приватного життя, в яких доводилося відтворювати свою фізичну силу у позаробочий час; про мотиви, що спонукали населення до виснажливої роботи. Реальна дійсність після-окупаційного буття, без політичного антуражу, була набагато складнішою, ніж це висвітлено в радянських текстах.

Згідно протоколів засідань правління колгоспу «Комсомолец України» (с. Рудяків) перші збори провели в грудні 1943 р. У них взяли участь представники сільської адміністрації, вчителі, фельдшери, колгоспні активісти. Першочерговими до вирішення постали наступні питання: 1) проробка постанови РНК і ЦК ВКП(Б) від 17 квітня 1942 р. «Про обов'язковий мінімум трудовнів членів колгоспу і труддисципліну»; 2) розробка посіву площі і збір посівного матеріалу на весну 1944 р.; 3) облік кормової бази, худоби і розкріплення тягла між колгоспниками, використання тягла колгоспниками на дому; 4) хід контрактацій телят, народжених в 1943 р.; 5) розграбування держмайна (колгоспного, шкільного, іншого і окопів); 6) біжучі справи¹⁸.

¹⁵ Зиль А. С. Бориспільщина в роки війни: документальна розповідь / А.С. Зиль. – К.: Вид-во «Харпер», 1996. – С. 70–71.

¹⁶ Зиль А. С. Названа праця. – С. 74.

* 1929 року народження.

¹⁷ Спогади «Н» жительки с. Гологурів (місце народження с. Рудяків) – Аудіозапис, 12.08.2018 с. Гологурів // Особистий архів Баришполець (Лободи) М. К.

За цим сухим змістом формулювань порядку денного приховувалися надскладні проблеми: відсутність у колективному господарстві достатньої чисельності трудового ресурсу, тяглової сили, різного виду інструментів, а також насінневого і тваринницького фондів. Всі ці задуми передбачалося вирішити у стислі терміни. На їх виконання розробили низку завдань: 1) встановити колгоспникам план трудоднів на 120%; 2) організувати збір посівного матеріалу з місцевих ресурсів індивідуальних господарств у кількості, необхідній для засіву 250 га поля; 3) провести облік кормової бази та підготувати колгоспну худобу до зимівлі шляхом укладення договорів про її утримання в індивідуальних господарствах колгоспників; 4) здійснити стовідсоткову контракцію (фактично вилучення з індивідуальних господарств) телят по селу; 5) припинити застосовувану селянами практику розбирання окопів і розкрадання майна з колгоспу і школи:

«...все майно[,] у кого з громадян зберігається[,] звести на свої місця. В [по]дальшому[,] винних у розборі і розкраданні буде[,] без попередження[,] передано до суду»¹⁹.

Зі змісту наступних протоколів 1944–1945 рр. можемо спостерігати, що реалізація проголошуваних планів не завжди виконувалась. Процес відновлення колгоспного виробництва відбувався із складнощами. Адміністрації доводилося постійно закликати населення до роботи і регулярно мотивувати його:

«...всі колгоспники і колгоспниці від старого до малого повинні працювати сумлінно на благо родини і Червоної Армії»; «...в зв'язку з угнанням ворогом народу з Стайок [сусідній з с. Рудяків населений пункт, межував територіально на правому березі Дніпра. – Авт.] ми повинні на землю в кількості 250 га теж зібрати посів матеріал і обробити її.»²⁰

Роз'яснювальна робота була невід'ємною складовою управлінської діяльності адміністрації. Державні плани з організації господарювання, що ставилися перед колгоспами, не враховували реалій повсякденного сільського життя. Для прикладу: 1) у ході підготовки до весняної сівби виявилось, що з 507 га колгоспної землі в обробіток на весну залишалося 372 га; 2) сільськогосподарський реманент не був зібраний, а наявний – не відремонтований повністю; 3) за відсутності техніки, тяглової сили (154 коней, 3 волів, 200 корів) було недостатньо для забезпечення посівної кампанії.

«Коли одступив німець не було чим обробляти. Коні подошли, коли їм робили прививки, і довелось обробляти коровами. Коровами орали. По чотири корови у плуг запрягали. Біля кожної корови її господиня і п'ятий чоловік йшов за плугом. На кожну корову необхідно було виорати 2,5 га, усім разом – 10 га.

¹⁸ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

¹⁹ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 1 зв – 2 зв.

²⁰ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

Корови з дому приводили... Ото так орали землю. Запахали після війни. Ще конешно війна не скінчилася, а тільки в нас не було війни. А ми в колгоспі працюємо. У колгоспі землі не було не запаханой. Перший рік як ото одступили – то коровами, і ходили лопатами скопували, щоб земля ніде не прогуляла...»²¹

Не всі колгоспники були готові за вказівкою здавати посівний матеріал, і тому регулярно просили правління розглянути питання:

«щоб їх звільнили від сплати посів[ного] матеріалу, як пострадавші господарства від пожарів, стихійного лиха – граду та інших причин»²².

Проте, така спроба захисту населенням своїх зернових фондів була непродуктивною, оскільки серед усіх заяв, після тривалих обговорень, задовольнили лише одну: погодилися скоротити обсяги до 50% у зв'язку з тим, що господарство постраждало від пожежі під час німецької окупації.

Зважаючи, що практики звернення до колгоспної влади не приносили результатів, селяни здебільшого обходилися мовчазною бездіяльністю: і не висловлювались про неспроможність виконати завдання із здачі посівних матеріалів; і не здавали.

«...є багато господарств[,] які ще зовсім не сплатили посів[ного] матеріалу[,] а є такі господарства, що зловмисно не здають посів[ного] матеріалу і цим самим зривають план виконання посів[ного] матеріалу»²³.

Втім, означені факти викликали критичну реакцію, що супроводжувалася погрозами щодо порушників виконання колгоспних планів:

«...не відкладаючи часу зібрати бригадні збори[,] де роз'яснить к[олгоспни]кам про значіння цього питання, й в разі не виконання зробити вилучення майна»²⁴.

Причини, чому люди відмовлялися віддавати власний посівний матеріал, полягали, насамперед, у тому, що стояло питання не про здачу кожним господарством тієї частини, що є надлишком, тобто не буде використана за прямим призначенням у власному господарстві для посіву городів, чи для харчування. Перед селянами ставилися вимоги, в результаті виконання яких вони б втрачали можливість утримувати господарство в мінімальному обсязі, не кажучи вже про використання цих культур для харчування. Люди фактично опинялися перед вибором: або залишитися без основного ресурсу, за рахунок якого існує родина, або – без майна.

Оскільки в зимово-весняний період 1944 р. погіршилась ситуація з годівлею худоби, вирішення її відбулося, знову ж таки, за рахунок колективу:

²¹ Спогади Гороховської (Довгопостол) Ганни Митрофанівни (місце народження с. Рудяків) – Аудіозапис, 14.06.2017 с. Головурів // Особистий архів Баришполець (Лободи) М. К.

²² Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 5.

²³ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 9.

²⁴ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 9.

«...при виявленні кормів в тих, що нема тягла, зобов'язати виявлені корма здати в допомогу тим[,] що недостача кормів; або тим, що є тягло, а недостача кормів передати [тягло. – Авт.] другому, де маються харчі.»²⁵

Забезпечення фуражем колгоспної худоби, з індивідуальних господарств, не означало автоматичного дозволу виконавцям використовувати тварин у власних потребах. Чітко усім доводилося до відома:

«Встановити такі норми здачі фуражу к[олгосп]никам: господарства к[олгоспни]ків, які не мають тягла повинні здати [у] вказане місце к[олгосп]ну, по одному центнеру картоплі[,] а також маючи в/х* будь-які концентрати макухи, висівки тощо, також ці самі господарства повинні здати від орної своєї землі з однієї сотки 400 гр. концентратів зерна, а господарства що мають тягло по 200 гр. з однієї сотки зерна. Грубий фураж[:] сіно, солома повинні здати всі к[олгосп]ники в яких тільки є цей фураж. Цей всей фураж потрібен для влучення** годівлі під час весняної сівби.»²⁶

Втім, тваринницька епопея тільки починала набирати обертів, про що свідчить черговий запис. Відповідно до постанови Київського облвиконкому про розвиток тваринництва в радгоспах та колгоспах у 1944 р. колгоспу «Комсомолец України» доводився план збільшення чисельності великої рогатої худоби, свиней та птиці, і ставилося завдання з відновлення трьох ферм – скотоферми, свиноферми, птахоферми²⁷. Шлях виконання був непростим:

«По нашому селу контракції курей вкрай незадовільні, потрібно по плану 500 шт., а законтраковано 82 шт., також потрібно організувати свиноферму і зробити контракцію свиней після опороса, а для поповнення скотоферми контракувати телят, і організувати бджільництво в к[олгосп]ні. Провести додаткову контракцію і збір курей[,] а також по контракції свиней[,] від кожного опоросу свиноматки[,] законтракувати 50% поросят для колгоспу. Молодняк ВРС* ні одної штуки не випускати в продаж на сторону.»²⁸

Методи, якими влада користувалася для формування трудового ресурсу колгоспу за рахунок селян, за своїм характером можна класифікувати як добровільну мобілізацію в умовах безвиході та примусу. Цікавим є факт, що участь у державному виробництві була обов'язковою для всіх, а її добровільність підтверджувалася матеріальним внеском. У протоколах 1944 р. неодноразово зустрічаються записи про внесення в касу колгоспу грошової оплати в розмірі 20 крб від нових членів колективу.

²⁵ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 9 зв.

* Мається на увазі в/х (велика худоба).

** Покращення.

²⁶ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 12.

²⁷ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 12 зв.

* Мається на увазі ВРХ (велика рогата худоба).

²⁸ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 13.

Керівництво колгоспу застосовували до своїх робітників різні форми мотивації, які були спрямовані на виконання кількох цілей: вилучення для потреб держави максимально можливих ресурсів, охоплення трудовою діяльністю якнайбільшої кількості робочої сили та втягнення наявної у фактично безоплатну роботу, що не гарантувалася соціальним захистом. Наведемо приклади різновидів стимулювання колгоспників:

«В постанові РНК СРСР від 15/IV 1942 р. говориться про те, що кожна трудоспособна людина повинна свій труд віддавати на швидке закінчення війни, [...] добросовісно працювати в колгоспі й встановлено, за постановою, що всяка трудоспособна особа повинна до 15/VI виробити мінімум трудоводнів, 30 т[рудоднів]...»²⁹;*

«Товариші[,] зараз потрібно так працювати по ударному[,] щоб скоріше розгромити врага[,] бо тил і фронт повинен бути на одному рівні»³⁰.

Втім, більш реальними аргументами були ті, що підкріплювалися погрозами:

«Колгоспники[,] які не виробляють мінімум трудоводнів[,] в кінці року будуть виключені із к[олгос]пу і по I наряду будуть отправлені на державні роботи.»³¹;

«Є такі[,] що не ходять на роботу[,] не вчаствують у посівній кампанії [...] проявили вільний саботаж [...]. Цих людей оштрафувати у 2 трудоводні; в разі не виходу на роботу будуть виключені з к[олгос]пу і відрізано усю присадибну землю в масив колгоспу.»³²;

Таким чином, у практиці колективного господарювання, в умовах воєнного часу, погрози дуже швидко перетворювалися у реальні дії:

в 1944 р. за невиконання трудоводнів ухвалили *«виключити із членів к[олгос]пу [трьох колгоспників-чоловіків. – Авт.] і всю присадибну землю відрізати і посіяти жито для к[олгос]пу...»³³;*

у квітні 1945 р. на чергових зборах, за участі 268 осіб, розбирали питання про покарання працівників, які не виконали мінімуму трудоводнів без поважних причин, і ухвалили *«склочить з колгоспу, відрізати присадибну землю в масив колгоспу, списки дати у фінвідділ, щоб їм державні податки начислили по одноосібному, а трудоспособних і сім'ї править по першому наряду на державну роботу.»³⁴*

* СРСР.

²⁹ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 18 зв.

³⁰ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 22.

³¹ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 22.

³² Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 22 зв.

³³ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 26 зв.

Відповідної обструкції, врешті, зазнали 8 осіб (7 жінок, 1 чоловік). Поважною причиною, що убезпечила від виключення з колгоспу однієї з жінок, було визнання, як поважної причини, факту будівництва нею хати у звітний рік³⁵.

Подібні ухвали з погрозами застосовувалися до різних форм роботи колгоспу і колгоспників. На сторінках протоколів за 1944 та 1945 рр. неодноразово зустрічаємо однотипні за своїм характером записи:

«Зобов'язати всіх колгоспників на протяжі трьох днів звезти всей інвентар на двір колгоспу. [...] хто не здасть [посів матеріал. – Авт.] в найближчі дні[,] то будем стягати в безпірнім порядку.»³⁶;

«...зібрати усі вози і маленький інвентар, а хто не віддасть інвентаря, буде одрізана уся земля і передано до суду.»³⁷;

«... в разі ухилення колгоспників або колгоспниць від роботи на посівній зразу скласти акт і направити слідчим органам[,] як саботажників зриву осіннього сіву, а власників корів[,] які ухиляються від роботи коровами, негайно подати списки на правління колгоспу, та корови зняти і поставити на ферму, яких використовувати на польових роботах, а молоко здавати державі, а на власників складати акти й направляти в прокуратуру для притягнення до відповідальності.»³⁸;

«Вразі невиконання трудової дисципліни під час посівної [кампанії. – Авт.], складати акти на тих осіб і передавати на управу колгоспу і винести рішення вилучать із колгоспу і відрізувати присадибну землю.»³⁹;

«За рішенням правління[,] тих осіб, що не виробили мінімуму трудоводнів[,] без поважних причин[,] передавати до суду»⁴⁰.

«Нужно[,] на посівну компанію[,] мобілізувати усіх людей від 12 р. до старого і наявне тягло[,] корови тожже[,] мобілізувати усіх придатних.»⁴¹;

«...Повинні корови колгоспників брати участь у посівній кампанії. А чий корови не будуть брати участь в посівній, нема права випасувати на колгоспному пастовні. В разі хто буде пасти із колгоспників, а коровою не робитиме, а також одноосібників корови – будуть зайняті і поставлені на ферму колгоспу.»⁴²

³⁴ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 8, арк. 16 зв.

³⁵ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 8, арк. 16 зв.

³⁶ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 13 зв.

³⁷ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 15 зв.

³⁸ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 23 зв.

³⁹ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 8, арк. 12.

⁴⁰ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 8, арк. 14 зв.

⁴¹ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 22.

⁴² Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 8, арк. 12.

Колгоспи визнавали себе розпорядниками усїєї землі в рамках територіальної громади (зокрема, вирішували питання про обсяги індивідуальних наділів), саме тому, вихід з них, фактично, перетворював людину на безправну. Побутувала реальність: не хочеш працювати у колгоспі – не матимеш землі, в достатній кількості, необхідної для ведення власного господарства і задоволення найменших потреб родини – і, відповідно, не матимеш жодних можливостей забезпечити близьких.

Втім, реальна дійсність щоразу ставила людей, які не були задіяні у колгоспному виробництві, перед черговими випробуваннями:

«Нам нужно виділити людей на державні роботи. На лісорозробку 14 осіб. На Стайки завод 25 осіб. На Вугільну промисленность 20 осіб. Цей план нужно виконать і виділити тих людей[,] які в колгоспі не роблять.»⁴³

Причини потрапляння у списки на роботи за державними рознарядками, які приходили на село, могли бути різними. У разі відмови, карали:

«...нас [молодих дівчат. – Авт.] визначив [голова сільської ради. – Авт.] 5 душ у Київ на стройку. То шо, як стройть Київ. До, деякі ж да пошли самі, а я і ті, шо чотири були зо мною, то не схотіли. Чого мені іти кудись шукать, як я і тут роблю? До ми робили. Дак вони давай, той, устроїли суд. Товаришський суд. Дак і судили. [...] Дак присудили нам по 6 місяців примусової. А тут же нема де примусової у Рудякові. Дак у Стайки, у заводи. Кирпичні заводи давай робить же у три зміни, щоб кирпич же був. Дак вони тоді нас присудили, туди.»⁴⁴

Жорсткий пресинг, в умовах якого жили селяни, супроводжувався постійними вилученнями. Так, напередодні святкування роковин Червоної армії в колгоспі прийняли рішення про збір подарунків воїнам, за виконання якого, мала відповідати спеціальна комісія. Слід враховувати, що згаданий факт воєнної допомоги від жителів громади не був першим і єдиним. На населення раніше вже покладалося зобов'язання зібрати позику під 3-й військовий займ:

«...по нашому селу, вкрай незадовільно план підписання. По нашому [селу заплановано. – Авт.] позики 3-й займ 100 тис, а підписано 70 т[ис]. Є окремі особи, які навмисне зривають план підписки по позиці.»⁴⁵

Сплата державної позики була непростим завданням, адже в селянському господарстві не вистачало статків. Щоденна праця, на ту ж державу, не давала жодних прибутків, більш того, супроводжувалася, особливо в досліджувані роки, різноплановими вилученнями. Тобто, колгоспники працювали за трудові, які нараховувалися відмітками про виконання і не підкріплювалися жодними матеріальними виплатами. Щоб віддати гроші за

⁴³ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 22 зв.

⁴⁴ Спогади «Н» жительки с. Головурів...

⁴⁵ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 3, арк. 13.

позику, людям доводилося у вільний від роботи в колгоспі час утримувати домашнє господарство, вирощену городину збувати на базар, а виручені кошти – віддавати державі.

«Ми робили в колгоспі, з самого начала і до 1947 року нічого не платили. Записували тільки трудовні. А платити, нічого не платили. Ми жили з городів своїх... Трудовні не повернули. Весь народ робив безплатно. Ніхто нічого не платив. Ото вже у старість [у давність. – Авт.] ввійшло, що ми працювали... Податки не відміняли. Мати була працездатна, а я малолітня. То нараховували на матір. Здавали яйця, молоко. Коровою робили, а на корову треба було здати молока певну кількість.»⁴⁶

«Обкладали й податком. І картоплю сушили, і на фронт отправляли. І податки платили. Не так податки, як ото, все ходили позику щоб підписав. Мучили людей, щоб підписували позику. А тоді, ше давай накладатъ... Це ми дівчата по 17-18 год і вже як 18 год кончилось, оце тобі – бездітне. Якщо нема дитини – плати. До я натовкла пиона, да 2 пляшки олії, да четверть горілки, да як отнесла ту четверть [...] До ми пішки у Дарницю, да попродали, да принесла 250 рублів за бездітність. Шо в мене дитини нема.»⁴⁷

Таким чином, будучи поставленими перед вибором: або працюєш в колективному господарстві і виконуєш усі вказівки, що надходять від центральної влади, або перетворюєшся на персону нон-грата в радянському суспільстві, – більшість селян без особливого спротиву приміряли на себе роль колгоспника. І означена ситуація, для того часу, не була незвичайним явищем, адже усі, без винятку, представники радянського суспільства, знали, що з особами, благонадійність владі яких опинялася хоч під якимось найменшим сумнівом, вчиняли жорстко. Активно маніпулюючи процесом розшарування, влада стимулювала появу у повоєнний час численних штучних суперечностей між окремими групами і верствами. Фактично, величезна кількість населення опинилася перед необхідністю протиставляти себе різного роду «ворогам». Зворотна сторона означеного процесу проявлялася у тому, що людям доводилося боротися за особисте виживання: захиститися від витіснення на маргінес суспільного життя, не втратити певних преференцій від влади, і в найкращому випадку – стати «невидимими» для різноманітних наглядачів.

За відсутності альтернативи, більшість селян погоджувалися на «вибір без вибору». Мотивація, в кожному окремому випадку, варіювалася:

для багатьох цілком логічним було включитися у відновлення колективного господарства, оскільки воно втілювало символ радянської влади, завдяки зусиллям якої, в особі переможної боротьби Червоної армії, вдалося вигнати німецьких загарбників;

⁴⁶ Спогади Гороховської (Довгопостол) Ганни Митрофанівни...

⁴⁷ Спогади «Н» жительки с. Гологурів...

для інших робота в колгоспі з організацією хоч якогось харчування – означала можливість вижити і підтримати своє фізичне здоров'я;

не останню роль відігравав принцип масовості, коли більшість погоджувалася на колгоспну діяльність; залишатися у меншості, яка постійно знаходиться в зоні негативного впливу, було вкрай непривабливою перспективою;

для найменш захищених осіб сільського соціуму вибір стати колгоспником був набагато привабливішим, ніж здатність самостійно господарювати;

певну роль відігравав і страх санкцій, які могла застосовувати влада щодо незгодних, адже спогади про буремні тридцяті роки не стерлися з людської пам'яті. У свідомості радянських громадян вкоренилася думка – «із владою загравати не варто».

Звісно, ми не виключаємо також наявність значного відсотку людей, які вважали беззаперечно підтримку радянської системи найоптимальнішою практикою.

Під час німецько-радянської війни відбувалися неодноразові зміни в *структурі селянського соціуму* за кількісними, віковими, гендерними характеристиками. Більшість з них спричинилися до зменшення в складі сільських громад чоловічого населення працездатного віку. Цей процес не був одномоментним, він здійснювався в кілька етапів. А саме: не повернулися з строкової служби юнаки, що були призвані в армію напередодні війни (в т.ч. в 1939–1940 рр.); в перші літні місяці 1941 р. пішли на фронт чоловіки мобілізаційного віку; в 1942–1943 рр. вивезено в Райх молодих неодружених хлопців і дівчат; у вересні 1943 р., з наступом Червоної армії та черговою хвилею мобілізації, забрано багатьох чоловіків старшого віку, а також хлопців, які в роки окупації доросли до військового призову.

Війна призвела до змін в складі сім'ї та перерозподілі обов'язків між членами родини. В селі збільшилась кількість вдів, дітей-сиріт та напівсиріт, чоловіків і жінок старшого віку, які через втрату дорослих синів на війні ставали «батьками-сиротами» і, відповідно, останніми представниками в родовідних лініях.

Звільнення від окупації не означало миттєвого переходу до мирного життя. Війна тривала, і люди ще неодноразово відчували на собі її вплив. Й далі відбувалися зміни у складі сільської громади: молодих юнаків, які досягали призывного віку, в 1944 і в 1945 рр. забирали на фронт; натомість, поверталися чоловіки і жінки, які за станом здоров'я не були придатними для подальшої військової служби (особи з інвалідністю); крім того, в 1944 р. сільський колектив поповнився новонародженими (більшість батьків цих дітей пішли на війну восени 1943 р.). У разі наявності, інформація про загиблих та зниклих безвісти фіксувалася у Погосподарських книгах. Основним її джерелом були похоронки та повідомлення з військкоматів. Загалом, кожна з цих обставин вносила зміни у розподіл ролей в межах

певної окремої родини. За відсутності чоловіків – найстарші жінки в господарстві отримували тимчасовий статус «голова дому» (див. «Погосподарські книги»). Офіційні повідомлення про смерть та зникнення безвісти колишніх «голів дому» остаточно закріплювали статусні зміни в родині за жінками-вдовами чи іншими старшими жінками, що залишалися без господаря.

За результатами усіх переміщень можна констатувати, що найчисельнішими групами населення в сільському колективі станом на кінець 1943–1945 рр. були жінки, діти, люди похилого віку. Відповідно, саме представники цих груп виявились основним трудовим ресурсом у відновленні зруйнованого війною колективного господарства. Узагальнені дані про зміни в чисельності колгоспників в досліджуваних селах упродовж 1945 р. див. у таблицях.

У с. Головорів⁴⁸:

	Загальна кількість	Кількість працездатних	Чоловіки 16–60 рр.	Жінки 16–55 рр.	Підлітки 12–16 рр.
1 січня 1945 р.	582	324 (56%)	48 (15%)	204 (63%)	72 (22%)
1 січня 1946 р.	613	325 (53%)	81 (25%)	177 (54%)	67 (21%)

У с. Рудяків⁴⁹:

	Загальна кількість	Кількість працездатних	Чоловіки 16–60 рр.	Жінки 16–55 рр.	Підлітки 12–16 рр.
1 січня 1945 р.	1443	468 (32%)	62 (13%)	377 (81%)	29 (6%)
1 січня 1946 р.	1458	590 (40%)	114 (20%)	397 (67%)	79 (13%)

Таким чином, зважаючи, що в осінньо-зимовий сезон 1943–1944 рр. сільська громада вступала із значними збитками, основна увага її жителів, в першу чергу, була зосереджена на необхідності виживання. Відновлення радянської влади, здавалося б, створювало всі умови для повернення до звичного повсякдення. Проте, за відсутності значної чисельності працездатних жителів села та в умовах потреби мобілізуватися на виконання завдань з відродження колгоспного виробництва, щоденне життя населення перетворилося у виснажливу працю. Люди не встигли оговтатися від втрат, а вже восени змушені були дбати про підготовку весняної посівної кампанії 1944 р. та здійснення низки заходів з розвитку тваринництва в колективних господарствах.

«Відбудова», «відновлення», «виконання державних і партійних завдань» – все це поняття, які характеризували стан повсякдення у ті важкі

⁴⁸ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 4, арк. 1; Там само. – Спр. 10, арк. 1; Там само. – Ф. 219, оп. 1, спр. 13, арк. 1.

⁴⁹ Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 112, оп. 1, спр. 5, арк. 1; Там само. – Спр. 9, арк. 1.

роки. Втім, вони свідчили не лише про втручання і контроль держави у розвиток економіки колективного (читай державного) господарства.

Зміст діяльності селян за межами приватного життя також здійснювався під неупинним наглядом державних і партійних органів. Сільська адміністрація, відновлення роботи якої відбулося відразу ж із визволенням, була посередником між державою і громадянами*.

Документація сільських рад повоєнного часу дозволяє нам відтворити основне коло питань, що реалізовувались у форматі взаємовідносин влада – суспільство. До відання сільської ради належали функції нагляду за виконанням різноманітних завдань із збору коштів, підписання позик, дотриманням планів поставок молока та ін.⁵⁰. Вищеперераховані заходи не були популярними серед населення, тому що, фактично, передбачали контрольоване і систематичне вилучення коштів і матеріальних ресурсів із селянського індивідуального господарства. В умовах постійної необхідності працювати для державних потреб у людей не залишалося часу і можливостей якісно вирішувати численні проблеми повсякденного побуту. Інколи здавалося, що подоланню постійних перешкод не буде кінця.

За результатами дослідження історії сусідніх сіл Гологурів та Рудяків, а саме, перебігу подій, що відбулися після звільнення їх від німецької окупації і до остаточного закінчення Другої світової війни (вересень 1943–1945 рр.), ми прийшли до наступних *висновків*.

Не завжди в межах одного населеного пункту можна виявити максимально різнопланове коло документів, які б дозволили відтворити різні сюжети минулого. Прикладом цього є джерельна база з історії с. Гологурів періоду Другої світової війни. Вона неповна і не відображає усього розмаїття подій, що відбувалися в ті роки. Спогади, що були записані гологурівцями в 1960-ті – 1980-ті рр. (фактично, є продуктом реалізованого владою проекту з процесу формування радянської історичної пам'яті про Велику Вітчизняну війну 1941–1945 рр.), періодичні повідомлення у районній пресі та усні свідчення очевидців, зібрані впродовж останніх десяти років – окреслюють лише загальну канву подій. Сюжети, що розкриваються за допомогою цих джерел, здебільшого синхронні офіційному радянському історієписанню 1941–1945 рр. Інформації, яка збереглася у пам'яті місцевих жителів, недостатньо, щоб сформувати цілісне розуміння усього різноманіття повсякденного мирного життя селян в умовах воєнного часу.

Натомість, виявлено, що найбільш інформативними для вивчення подій 1943–1945 рр. в межах сільських громад Гологурова і Рудякова є документи,

* Гологурів знаходився у підпорядкуванні сільської ради с. Вороньків. Натомість сільська рада Рудякова мала у своєму підпорядкуванні кілька менших населених пунктів.

⁵⁰ Протоколи Вороньківської сільської ради // Архівний відділ Бориспільської РДА. – Ф. 15, оп. 1.

що збереглися в архівах місцевого і районного підпорядкування. Серед них: Погосподарські книги, протоколи засідань колгоспів та сільських рад. Існують певні особливості у пошуку джерел: оскільки в с. Гологурів сільська рада як окремий адміністративний орган була створена лише в кінці 1960-х років, дані про життя гологурівців попередніх десятиліть частково відклалися в архіві сільської ради с. Вороньків, у підпорядкуванні якого тривалий час перебувало с. Гологурів. У зв'язку з тим, що с. Рудяків було затоплене в кінці 1960-х документи з історії Рудякова – потрапили до архіву Гологурівської сільської ради. На жаль, у фондах Державного архіву Київської області матеріали щодо Гологурова і Рудякова, зокрема з проблеми вивчення повсякдення сільських жителів післяокупаційного періоду, не містяться.

За допомогою документації про діяльність колгоспів та сільських рад в сс. Гологурів та Рудяків, ми можемо відтворити ті фрагменти з життя соціуму 1943–1945 рр., які в офіційному радянському дискурсі залишалися замовчуваними, і не збереглися в усній спадщині гологурівців – очевидців минулих подій.

Чим цікаві перераховані вище джерела? Погосподарські книги є цінними для проведення низки досліджень, зокрема для аналізу соціальної структури села. Інформація з них дозволяє з'ясувати кількість осіб, що проживали в означений період часу у кожному селянському дворі (в т.ч. їх вік, стать, освіту, наявність професії, матеріальне забезпечення). Для пошуковців власних родоводів ці книги можуть бути стартовим кроком у виявленні імен і дат народження старших родичів. Інший вид документів – протоколи засідань активу сільських рад та колгоспів – відтворюють процес відновлення радянської влади. За фасадом важких умов праці у воєнні і перші повоєнні роки приховується чимало повсякденних проблем, що доводилося вирішувати селянам: відбудова майна колективних господарств, наповнення насінневих і тваринницьких фондів колгоспів шляхом вилучення їх з індивідуальних господарств тощо. Практик примусу і пошуку шляхів уникнення від виконання державних завдань на сторінках цих документів можна віднайти дуже багато. Усі вони, в комплексі, значно збагачують розуміння громадськості про реальні труднощі, у яких доводилося щодень жити населенню радянської країни. Дослідження невеликих груп населення (у нашому випадку сільських громад), є вартісним, оскільки є передумовою до проведення більш глибокого вивчення соціуму.

Виявлений наразі пласт документів свідчить, що основні напрями діяльності селян в 1943–1945 рр. були спрямовані на відбудову і відновлення державного господарства. Дієві кроки щодо вирішення індивідуальних повсякденних потреб, соціального захисту окремих груп громадян, формування соціокультурного простору, благоустрою та ін. почали здійснюватися лише після закінчення війни. Також з'ясовано, що сюжети приватного повсякдення

жителів сіл Головурів, Рудяків періоду 1943–1945 рр. найменше відкладені в джерелах і потребують додаткового збирання, в т.ч. шляхом виявлення документів у приватних архівах та проведення усних інтерв'ю з очевидцями. Спогади старожилів с. Головурів можуть бути використані як джерело не лише для відтворення історії власного населеного пункту. Варто пам'ятати, що вивчення історії малої Батьківщини часто не обмежується межами однієї громади. Соціум, що творився в радянський час, зазнавав постійних переміщень, і наразі ми маємо враховувати наслідки усіх цих процесів.

REFERENCES

Baryshpolets (Loboda), M. & Smolnitska, M. (2017). Druha svitova viyna yak po-diya i pam'eat v zhytti okremoho naselenoho punktu: na prykladi istoriyi sela Holovuriv [The Second World War as an event in the life and memory of individual settlements: the case history of the village Golovuriv] *Storinky voennoyi istoriyi Ukrainy*. (Vol 19 pp. 209–226). Kyiv: Instytut istoriyi Ukrainy NANU. [in Ukrainian].

Zyl, A. S. (1996). Boryspilshchyna v roky viiny. Kyiv: Kharper. [in Ukrainian].

Maryna Baryshpolets (Loboda),

Ph.D., researcher, Institute of History of Ukraine
of National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine),
maryna.loboda@gmail.com

Myroslava Smolnitska,

Ph.D., researcher, Institute of History of Ukraine
of National Academy of Science of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), smol78@ukr.net

THE RETURN TO PEACEFUL EVERYDAY LIFE: A MEMORY OF THE REALITIES OF RURAL LIFE IN 1943–1945 (FOR EXAMPLE, THE VILLAGES OF THE GOLOVURIV AND RUDYAKIV OF THE KYIV REGION)

There is a selection of documents that allow you to recreate the events of 1943–1945 in the neighboring villages – the Golovuriv and Rudyakiv. It is established that available sources from one locality are not always complete and informative. Due to the absence or loss of documents, information may be omitted. Therefore, it is important to take into account the situations and events occurring in the neighboring communities. The article presents examples of plots that form the idea of the life of the residents of Golovuriv and Rudyakiv in 1943–1945, as well as the changes that took place in the structure of rural society during the war period. The main activity of the able-bodied representatives of the rural society was aimed at the restoration of the destroyed economy and the restoration of the collective farms.

Keywords: 1943–1945, Golovuriv, Rudyakiv, everyday life, rural society.